

УДК 343.412

Віталій Павликівський,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінально-правових
дисциплін та адміністративного права
Харківського економіко-правового
університету

Сучасні напрями реформування кримінального законодавства у сфері правового забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів

Право на свободу слова, переконань, вільне вираження своїх думок, а також свободу діяльності ЗМІ є одними з пріоритетних на шляху розвитку вільної, демократичної, соціальної, правової держави. Розвитку саме цих прав приділяється особлива увага світового співтовариства в межах загальної спрямованості розбудови демократичних основ в усіх державах світу. За визначенням Європейського суду з прав людини, «свобода вираження є однією з основних складових демократичного суспільства та необхідною умовою його прогресу та розвитку кожної людини. Це стосується не тільки тієї «інформації» та тих «ідей», що сприймаються схвально або з байдужістю, але й тих, які ображають, шокують або дратують державу або частину населення. Такими є вимоги плюралізму, толерантності та широти поглядів, без яких «демократичне суспільство» неможливе» [1, с. 139].

Проблемам, пов'язаним з розвитком і функціонуванням ЗМІ в сучасному суспільстві, присвячене цілий ряд фундаментальних і прикладних робіт, велику кількість наукових статей з юридичних, політичних, соціологічних наук та державного управління. Проблематикою кримінально-правового захисту діяльності засобів масової інформації займалися П. Берзін, Р. Вереша, С. Головатий, С. Лихова, Т. Лазутіна, А. Марущак, Л. Костенко, О. Красильникова, Д. Кушкін, Н. Кушакова та ін.

Одним з найбільш ефективних способів посилення захисту свободи слова є встановлення законодавчих гарантій діяльності ЗМІ, у тому числі кримінально-правових.

Мета дослідження – розробка пропозицій щодо вдосконалення законодавчих ініціатив у сфері кримінально-правового забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів.

Завдання дослідження – проведення правового аналізу законопроектів щодо посилення гарантій свободи слова та професійної діяльності журналістів.

За останні роки Україна зазнала суттєвих втрат у сфері забезпечення свободи слова та діяльності засобів масової інформації. Згідно доповіді міжнародної організації «Репортери без кордонів», Україна у 2013-2014 рр. зайняла 127 місце зі 180 країн в Індексі свободи преси. На думку Оксани Романюк, директора Інституту масової інформації, вказаний рейтинг не в повній мірі відображає дійсну ситуацію із дотримання свободи слова в Україні за вказаний період. «Справа у тому, що звіт за 2013 рік складають до 15 жовтня. Тому в нього не ввійшли події, які відбувались в Україні після 15 жовтня 2013 року і весь 2014 рік. Всі наші Євромайдани, всі ці перешкоди журналістам, зростання цензури, тиску. Якщо порівняти, що Україна в 2013-2014 році була європейською гарячою точкою, і як вказують міжнародні кореспонденти, ситуація в Україні зі свободою слова вже гірша ніж була в Туреччині в травні 2013 року під час подій на площі Таксін, де також постраждали журналісти. Такщо ми зараз європейське чорне дно свободи слова», – підкреслила О. Романюк [2].

З початку 2014 року ІМІ (Інститут масової інформації) зафіксував 7 випадків убивств журналістів в Україні, 286 випадків побиття та нападів на журналістів, 148 випадки перешкоджання законній професійній діяльності журналістів та 138 випадків цензури [3].

Зростання кримінальних порушень у сфері свободи слова підтверджує офіційна статистика. Якщо у попередніх роках до суду спрямовувалась лише незначна кількість справ за ст. 171 КК України (умисне перешкоджання законній професійній діяльності журналістів) з обвинувальним актом (у 2008 р. – 1, у 2009 р. – 2, у 2010 р. – 4, у 2011 р. – 5, у 2012 році – 5), то за січень-липень 2013 ро-

ку, згідно зі статистикою Генеральної прокуратури України, зареєстровано 117 справ, шість з яких вже були направлені до суду. У 2014 році обліковано 80 кримінальних правопорушень за ст. 171 КК України, по 13 пред'явлено підозру [4]. В Єдиний реєстр судових рішень за 2014 рік внесено 11 обвинувальних вироків за перешкоджання професійній діяльності журналістів.

Наведене підтверджує актуальність та обґрунтованість посилення захисту свободи слова та журналістської діяльності в Україні, в тому числі кримінально-правовим засобами. Необхідність таких кроків обумовлена цілою низкою причин, основними з яких є суспільна цінність зазначеної діяльності, реалізація конституційного права людини на свободу слова, тяжкість шкоди, заподіяної обмеженням зазначеного права як для окремої особистості, такі суспільства в цілому. В українському суспільстві тільки три соціальні інституції мають найбільшу довіру з боку громадян: церква (баланс довіри-недовіри становить + 50%), ЗМІ України (+ 24.5%), Збройні сили України (+ 11%) [5]. Кримінальна відповідальність за порушення свободи слова, в таких випадках, є обґрунтованим рішенням, що забезпечує реалізацію конституційних прав людини.

У Кримінальному кодексі України (далі – КК України) відповідальність за порушення свободи слова та діяльності засобів масової інформації передбачена ст. 171 «Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів». Зазначена норма передбачає кримінальне покарання за умисне перешкоджання професійній діяльності журналіста (ч. 1), а також переслідування журналіста за виконання професійних обов'язків або критику вчинене службовою особою або групою осіб (ч. 2). Основними недоліками норми, як відзначають криміналісти, є відсутність чіткого визначення, яку діяльність слід віднести до професійної діяльності журналіста, а

також обмеження відповідальності за переслідування або критику тільки посадовими особами або групою осіб. З іншого боку, перешкодження діяльності журналіста є злочинним незалежно від характеру вчиненого діяння, а також обраного винним способу вчинення злочину. Проблеми, що виникають у сфері кримінально-правового захисту свободи слова та професійної діяльності журналістів в Україні в багатьох випадках викликані складністю зазначеної норми, можливістю подвійного тлумачення та відсутністю слідчої та судової практики. Так, зі 103 випадків порушення прав журналістів тільки у чотирьох порушено кримінальну справу за ст. 171 КК України [6]. Складнощі правозастосування норми, передбаченої ст. 171 КК в значній частині пов'язані з проблемою визначення та неоднозначністю тлумачення таких понять як «журналіст», «професійна діяльність», «перешкодження законній професійній діяльності», «переслідування за виконання професійних обов'язків». Крім того, сучасне українське законодавство передбачає кримінальну відповідальність лише за перешкодження та переслідування журналіста. Поза увагою кримінального законодавства залишаються такі розповсюджені форми порушень прав журналістів як вилучення техніки, цензура, насильство тощо. Таким чином, актуальним є подальше удосконалення кримінального законодавства щодо захисту свободи слова та професійної діяльності журналістів в Україні. Активна робота на законодавчому рівні в цьому напрямку здійснюється з 2008 року. Існує декілька проектів закону щодо захисту свободи слова та прав журналістів в Україні. Зокрема, проект закону «Про державно-правові гарантії захисту професійної діяльності журналістів» поданий народним депутатом Яценко А. В. 16.05.2008 р. за № 2508[7]; проект закону «Про захист професійної діяльності журналістів» внесений Кабінетом Міністрів України 12.06.2008 р. за № 2636[8];

проект закону «Про внесення змін та доповнень до деяких законодавчих актів України (щодо посилення гарантій свободи слова в Україні)» поданий народним депутатом Яценюком А. П. 31.05.2010 р. за № 6447[9]; проект закону «Про внесення змін та доповнень до деяких законодавчих актів України (щодо посилення гарантій свободи слова в Україні та протидії цензурі)» поданий народним депутатом Кондратюком О. К. 16.06.2010 р. за № 6447-1[10]; проект закону «Про захист професійної діяльності журналістів» поданий народним депутатом Катеринчуком М. Д. 30.01.2013 р. за № 2140[11]. Окремо слід зазначити про два останні проекти, № 1630 від 25.12.2014 р. поданий групою депутатів Кондратюк О. К., Абдулін О. Р., Червакова О. В., Княжицький М. Л., Ємець Л. О., Семерак О. М., Опанасенко О. В., Сюмар В. П., Сочка О. О. [12] та № 0924 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів» внесений депутатом Карпунцовим В. В. [13]. Кожний з зазначених проектів та низка інших знаходяться на різних етапах свого розгляду у Верховній Раді України, частина з них відхилена, зокрема проекти Яценюка А. П. та Яценко А. В. Низка запропонованих змін в кримінальне законодавство у вказаних проектах схожа і пов'язана із посиленням відповідальності за посягання на життя та здоров'я журналіста. Однак є і певні відмінності. В одному випадку пропонується шкоду здоров'ю та смерть журналіста визначити у якості кваліфікуючих ознак ст. 171 КК (проекти Яценко А. В. та Катеринчука М. Д.), в іншому категорію «журналіст» визначити у якості самостійної у ст. 345, 347, 348, 349 КК (проекти Яценюка А. П. та Кондратюка О. К.). Третій – виділити у якості самостійних норм посягання на життя, здоров'я, майнові права журналістів (проект Карпунцова В. В.). В останньому випадку, експерти Голо-

вного юридичного управління вказують на те, що положення законопроектів в частині встановлення кримінальної відповідальності за такі діяння, як умисне заподіяння журналісту тілесних ушкоджень різного ступеню тяжкості, нанесення побоїв, вчинення інших насильницьких дій, посягання на життя журналіста або його близьких родичів у зв'язку з виконанням ним професійної діяльності не виглядають з точки зору засад вітчизняної кримінально-правової доктрини юридично обґрунтованими, оскільки кримінальна відповідальність за означені діяння вже передбачена відповідними положеннями Кримінального кодексу України. Вбачається, що другий варіант є більш прийнятним, враховуючи те, що чинне законодавство прирівнює відповідальність за посягання на журналіста у зв'язку з виконанням ним професійних обов'язків до відповідальності за скоєння таких же дій проти працівника правоохоронного органу [14]. В цьому випадку логічним є внесення відповідних змін до ст.ст. 345, 347-349 КК, що передбачають відповідальність за посягання на власність, здоров'я та життя працівників правоохоронних органів. Виділення самостійних норм, зокрема 345-1, 347-1, 348-1, 349-1 КК тільки ускладнить систему кримінального законодавства. В той же час виникають певні зауваження щодо визнання авторитету органів державної влади основним безпосереднім об'єктом при посяганні на життя та здоров'я журналіста у зв'язку з виконанням ним законної професійної діяльності. Карпунцов В. В. пропонує внести зміни у назву розділу XV після слів «об'єднань громадян» доповнити словами «злочини проти журналістів». На недоречність такого підходу вже звернуто увагу Головним юридичним управлінням [15].

Мають місце і суттєві відмінності в проектах. Так, якщо проекти Яценюка А. В., Карпунцова В. В. та Катеринчука М. Д. обмежуються посиленням відповідальності за посягання

на життя здоров'я журналіста, то проекти Яценюка А. П. та Кондратюка О. К. пропонують розширення сфери кримінального законодавства у сфері журналістської діяльності. Також актуальними залишаються пропозиції щодо встановлення кримінальної відповідальності за порушення права на свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості або цензуру; вилучення зібраних, опрацьованих, підготовлених журналістом матеріалів та технічних засобів (проект Кондратюка О. К.); публічні заклики до обмеження свободи слова та свободи зборів, висвітлення та доступу до інформації; умисне ненадання або надання неповної інформації на журналістський запит; завідомо незаконні рішення органів державної влади та органів місцевого самоврядування пов'язані із заборною проведенням масових заходів щодо виявлення свободи слова та свободи думки (проект Яценюка А. П.). Окремі положення законопроектів не витримують взагалі ніякої критики. Наприклад, пропонується встановити однакову відповідальність за умисне та необережне вбивство журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї (проект Карпунцова В. В.). Більш практичний підхід щодо вдосконалення законодавства в сфері кримінально-правового захисту журналістів вбачається в проекті № 1630, поданого групою депутатів, частина з яких є професійними журналістами. Численні відмови правоохоронців в порушенні кримінального провадження з посиланням на неточність, розпливчатість ст. 171 КК, відсутності конкретизації змісту «перешкоджання», на нашу думку, призвели до вказаних пропозицій. Пропонується виділення у якості самостійного виду перешкоджання законній професійній діяльності журналістів, незаконне вилучення зібраних, опрацьованих, підготовлених журналістом матеріалів і технічних засобів, якими журналіст користується у зв'язку зі своєю професійною діяльністю. Однак, вказані зміни навряд чи спро-

можні суттєво змінити реальну картину у сфері захисту свободи слова, у зв'язку з тим, що залишається проблема встановлення мотиву та мети вчинення зазначеного злочину, а також професійної журналістської діяльності. Не покращить ситуацію і запропонована примітка щодо визначення статусу журналіста та його професійної журналістської діяльності. До того ж, вказаний законопроект не враховує неодноразово висловлені зауваження щодо ч. 2 ст. 171 КК, яка обмежує переслідування журналіста за критику здійснюване лише службовою особою або групою осіб за попередньою змовою.

Події листопада 2013 року – лютого 2014 року, нинішня ситуація на сході країни засвідчує про незадовільний стан правового забезпечення правового захисту свободи слова та діяльності ЗМІ. Непоодинокими є випадки перешкоджання професійній діяльності журналістів, пошкодження їх майна, погроз, викрадень та фізичної розправи над ними. Нагальним є встановлення на законодавчому рівні додаткових гарантій безпеки законної професійної діяльності журналістів, зокрема, і в частині посилення кримінальної відповідальності за вчинення злочинів проти журналістів.

В той же час, в усіх цих проектах відсутня системність та врахування напрацювань кримінально-правової науки. Неодноразово зверталась увага на відсутність необхідності виділення спеціальної норми щодо захисту життя, здоров'я, гідності, майнових прав журналістів. З завидною регулярністю продовжують з'являтися законопроекти, які ігнорують ці та інші зауваження, дублюють один одного. Більшість законопроектів

залишаються не розглянутими, або відкладаються.

Потребує свого вирішення проблема наявності значної кількості схожих законопроектів у сфері підвищення гарантій свободи слова та професійної діяльності журналіста.

Недоцільним є подання однакових законопроектів, з наявністю ідентичних помилок, що створюють додаткові проблеми у правозастосовній діяльності.

На нашу думку, своєчасним є вироблення одного узгодженого проекту закону, який би враховував позитивні напрацювання попередніх та виключав би наявні помилки.

Актуальними залишаються пропозиції щодо розширення сфери кримінально-правового забезпечення охорони свободи слова та діяльності ЗМІ, зокрема, встановлення кримінальної відповідальності за порушення права на свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості або цензуру; вилучення зібраних, опрацьованих, підготовлених журналістом матеріалів та технічних засобів; публічні заклики до обмеження свободи слова та свободи зборів, висвітлення та доступу до інформації; умисне ненадання або надання неповної інформації на журналістський запит; завідомо незаконні рішення органів державної влади та органів місцевого самоврядування пов'язані із заборобою проведення масових заходів щодо виявлення свободи слова та свободи думки.

Вказані висновки мають на меті підготувати основу для розробки пропозицій щодо вдосконалення кримінально-правового забезпечення охорони свободи слова та професійної діяльності журналістів.

Список використаних джерел

1. *Європейська конвенція з прав людини. Свобода вираження поглядів: Довідник з українського та європейського інформаційного законодавства* / Укл. В. Ф. Іванов. Ю. Є. Зайцев. - К.: Центр вільної преси, 2002. – 518 с.

2. *Україна* заняла 127 место из 180 стран в Индексе свободы прессы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://podrobnosti.ua/society/2014/02/12/958437.html> - Заг. с экрана

3. *Барометр* свободы слова за грудень 2014 року [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://imi.org.ua/barametr/47236-barometr-svobodi-slova-za-gruden-2014-roku.html>

4. *Официальный сайт* Генеральной прокуратуры Украины [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.gp.gov.ua/>

5. *Свобода* слова в Украине: загальнонаціональне й експертне опитування [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://dif.org.ua/ua/publications/press-relizu/-svoboda-slova-v-ukraini-zagalnonacionalne-i-ekspertne-opituvannja.htm> – Заг. с экрана

6. *Стенограмма* заседания Межведомственной рабочей группы с анализом состояния додержания законодательства про свободу слова та захист прав журналистов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.president.gov.ua/news/23329.html>. - Заг. з экрана.

7. *Проект* Закона Украины «Про державно-правові гарантії захисту професійної діяльності журналістів» від 16.05.2008 р. № 2508 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=32518. – Заг. з екрана.

8. *Проект* Закона Украины «Про захист професійної діяльності журналістів» від 12.06.2008 р. № 2636 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=32789. – Заг. з екрана.

9. *Проект* Закона Украины «Про внесення змін та доповнень до деяких законодавчих актів України (щодо посилення гарантій свободи слова в Україні)» від 31.05.2010 р. № 6447 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=37804. – Заг. з екрана.

10. *Проект* Закона Украины «Про внесення змін та доповнень до деяких законодавчих актів України (щодо посилення гарантій свободи слова в Україні та протидії цензурі)» від 16.06.2010 р. № 6447-1 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc2_5_1_J?ses=10007&num_s=2&num=6447-1&date1=&date2=&name_zp=&out_type=&id=. – Заг. з екрана.

11. *Проект* Закона Украины «Про захист професійної діяльності журналістів» від 30.01.2013 р. № 2140 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45601. – Заг. з екрана.

12. *Проект* Закона Украины «Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо удосконалення захисту професійної діяльності журналістів)» від 25.12.2014 р. № 1630 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53168

13. *Проект* Закона Украины «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів» від 27.11.2014 № 0924 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52566

14. *Ст. 17* Закона Украины «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» від 23.09.1997 № 540/97-ВР [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/540/97-%D0%B2%D1%80>. – Заг. з екрана.

15. *Заявлення* Головного юридичного управління 11.09.2014 Офіційний сайт Верховної Ради України [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52566

Павликівський В. І. Сучасні напрями реформування кримінального законодавства у сфері правового забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів

Проаналізовані законодавчі ініціативи щодо посилення гарантій свободи слова та професійної діяльності журналістів. Встановлено недоцільність підготовки декількох тотожних законопроектів у сфері кримінально-правового забезпечення охорони свободи слова та професійної діяльності ЗМІ, що містять ідентичні помилки та створюють додаткові проблеми для правозастосовної практики. Пропонується розширення сфери кримінально-правового забезпечення охорони свободи слова та діяльності ЗМІ, зокрема, встановлення кримінальної відповідальності за порушення права на свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості або цензуру; вилучення зібраних, опрацьованих, підготовлених журналістом матеріалів та технічних засобів.

Ключові слова: свобода слова, журналістська діяльність, кримінальна відповідальність, перешкоджання професійній діяльності журналіста, закон про кримінальну відповідальність.

Павликовский В. И. Современные направления реформирования уголовного законодательства в сфере правового обеспечения свободы слова и профессиональной деятельности журналистов

Проанализированы законодательные инициативы относительно усиления гарантий свободы слова и профессиональной деятельности журналистов. Отмечена нецелесообразность подготовки нескольких идентичных законопроектов в сфере уголовно-правового обеспечения охраны свободы слова и профессиональной деятельности СМИ, содержащих тождественные ошибки и создающих дополнительные проблемы в правоприменительной практике. Предлагается расширение сферы уголовно-правового обеспечения охраны свободы слова и деятельности СМИ, в частности, установление уголовной ответственности за нарушение права на свободу литературного, художественного, научного и технического творчества или цензуру; изъятия собранных, обработанных, подготовленных журналистом материалов и технических средств.

Ключевые слова: свобода слова, журналистская деятельность, уголовная ответственность, воспрепятствование профессиональной деятельности журналиста, закон об уголовной ответственности.

Pavlikovskyi V. Modern trends in reforming the criminal law in the area of legal freedom of expression and activity of journalists

Author analyzed the draft laws in regard to strengthen the guarantees of freedom of speech and professional activities of journalists. Proved the inadvisability of filing several bills that contain the same error and create new problems in the application of the law. It is proposed to expand the scope of criminal law to ensure the protection of freedom of speech and media. For example, establishing criminal liability for violations of the right to freedom of literary, scientific and technical creativity and censorship; withdrawal collected, processed, prepared journalist materials and facilities.

Key words: freedom of speech, journalistic activities, criminal responsibility, obstructing the professional activities of journalists, criminal law.